

วิจารณ์หนังสือ

ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์: วิวัฒนาการรัฐไทย. เขียนโดย กุลลดา เกษบุญชู
มัต. แปลโดย อาทิตย์ เจียมรัตต์ัญญ. นนทบุรี: ฟ้าเดียวกัน, 2562.

บทวิจารณ์โดย วรพิชัย คงคอม*

ในงานวิชาการที่เกี่ยวข้องประวัติศาสตร์ไทยจำนวนมาก ไม่ว่าจะเป็นผลงานของนักประวัติศาสตร์โดยตรง หรือนักวิชาการนอกสาขาอย่างเช่นสาขาสายสังคมศาสตร์ ได้สร้างวาทกรรมเกี่ยวกับบทบาทของพระมหากษัตริย์ จนต่อยอดเป็นนโยบายสาธารณะของรัฐไทยที่ปลูกฝังรูปแบบชาตินิยมที่มุ่งเน้นความสำคัญไปยังพระมหากษัตริย์ซึ่งมีความคล้ายกับสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ นักประวัติศาสตร์ที่วิพากษ์วิจารณ์เรียกประวัติศาสตร์รูปแบบนี้ว่าเป็น “ประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม” ซึ่งได้บ่มเพาะเมล็ดพันธุ์ทางความคิดต่อกลุ่มข้าราชการและกลุ่มชนชั้นกลางท้องถิ่นใหม่อันเกิดจากนโยบายทางเศรษฐกิจของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่กระทบต่อผู้คนในท้องถิ่นอย่างไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อน กษัตริย์บางพระองค์ในระบอบเก่าอย่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกลายเป็นสัญลักษณ์ของระบบราชการไทย อันเป็นที่มาของลัทธิบูชาเสด็จพ่อ ร.5 ด้วยเหตุที่กลุ่มกษัตริย์นิยมมองว่าพระองค์เป็นผู้ที่พระมหากษัตริย์คุณอันเปี่ยมล้น เป็นผู้ทรงปฏิรูประบบราชการให้เป็นสมัยใหม่จนทำให้สามารถบำบัดทุกข์ให้อาณาประชาราษฎร์โดยไม่ต้องพึ่งขุนนางเหมือนแต่ก่อน รวมถึงเป็นการทำให้สยามกลายเป็นรัฐที่ไม่ตกกลายเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกที่แพร่อิทธิพลมายังภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อีกด้วย บางครั้งถึงขนาดหยิบยกพระองค์มาเปรียบเทียบกับจักรพรรดิเมจิของญี่ปุ่นอีกด้วย

กระนั้น เหตุผลดังกล่าวก็ไม่ได้เพียงพอที่จะอธิบายการสร้างรัฐสมัยใหม่ในยุคนั้นได้อย่างมีพลวัตที่ต้องคำนึงถึงเปลี่ยนแปลงทางสังคมการเมืองที่ก่อเกิดผู้ทรงอำนาจอธิปไตยที่ผิดแผกผิดตัวในระหว่าง 2 รัฐ ที่ผู้ทรงอำนาจสถาปนารัฐมิใช่จักรพรรดิเมจิแต่กลับเป็นกลุ่มคณะราษฎรที่มาจากชนชั้นชาวนาในระดับล่าง ซึ่งมีอาจเทียบได้กับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าที่กษัตริย์มีพระราชอำนาจสถาปนารัฐแบบเบ็ดเสร็จ อย่างไรก็ตามอำนาจของกษัตริย์ถูกทำให้มีความเบ็ดเสร็จราวกับว่าสืบทอดความชอบธรรมเหล่านั้นมาจากกษัตริย์อยุธยา การเลิกระบอบไพร่ทาสของพระองค์มาจากจิตสำนึกที่เห็นราษฎรต้องทนทุกข์ทรมานต่อการรับใช้มูลนาย ขุน

---

* นักศึกษาปริญญาตรีชั้นปีที่ 2 ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

นางมีความจงรักภักดีต่อกษัตริย์ไม่มีความขัดแย้งภายในระหว่างชนชั้นปกครอง ศัตรูของกษัตริย์มีเพียงแต่จักรวรรดินิยมยุโรปที่พยายามแสวงหาผลประโยชน์ภายในดินแดนโดยผ่านแทรกแซงผ่านการทำสนธิสัญญาและผ่านระบบราชการสมัยใหม่ที่เพิ่งสร้างขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 19 วิกฤตกรรมเหล่านี้จึงถูกล้อมรวมกลายเป็นทัศนคติครอบงำโดยเฉพาะนักวิชาการอาณานิคมศึกษาในช่วงสงครามเย็นที่ทรงอิทธิพลต่อแวดวงวิชาการประวัติศาสตร์ไทย จนทำให้นักประวัติศาสตร์ที่สนใจเรื่องราวสยามในช่วงศตวรรษที่ 19-20 ได้ผลิตงานวิชาที่เน้นเกี่ยวกับบทบาทของสถาบันกษัตริย์เป็นจำนวนมากทำให้ประวัติศาสตร์แขนงนี้ถูกสถาปนาเป็น “ประวัติศาสตร์กระแสหลัก” แม้จะเป็นความตั้งใจหรือไม่ตั้งใจของนักประวัติศาสตร์เหล่านั้นก็ตาม ในระยะหลังประวัติศาสตร์ดังกล่าวก็ถูกหยิบมาวิพากษ์วิจารณ์ผ่านงานเขียนของนักวิชาการจำนวนมากในเวลาต่อมา

หนังสือ *ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์: วิวัฒนาการรัฐไทย* ของ กุลลดา เกษบุญชู มีดีตีพิมพ์ครั้งแรกในฉบับภาษาไทยเมื่อปี 2562 โดยสำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน อันเป็นช่วงที่มีการตั้งคำถามของคนกลุ่มหนุ่มสาวในปีถัดมาเกี่ยวกับบทบาทสถาบันกษัตริย์ที่อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญอย่างเหมาะสม แม้หนังสือเล่มนี้ จะไม่ได้พูดถึงตัวบทบาทของสถาบันกษัตริย์ในระบอบประชาธิปไตยอันมีกษัตริย์ที่อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ แต่ก็พยายามอธิบายถึงบทบาทกษัตริย์ในช่วงการสร้างรัฐอำนาจรวมศูนย์ที่เรียกว่า “รัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์” ซึ่งมีมรดกบางอย่างที่ยังฝังรากลึกอยู่ในระบบราชการของประเทศไทยในปัจจุบัน นั่นคือ มรดกจากอำนาจองค์อภิปัตย์ของสถาบันกษัตริย์นั่นเอง กุลลดาได้ใช้ขอบเขตการศึกษาอยู่ในช่วงศตวรรษที่ 19 อันเป็นจุดเริ่มต้นในการก่อตัวรัฐรูปแบบใหม่ผ่านระบบเศรษฐกิจซึ่งเปลี่ยนไปอย่างมากจากยุครัฐจารีตจนสามารถส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมและมุมมองของชนชั้นปกครองในราชสำนักกรุงเทพฯ ผู้การล่มสลายในต้นศตวรรษที่ 20 โดยกลุ่มชนชั้นกระฎุมพีข้าราชการที่เป็นผลิตทางการศึกษารูปแบบตะวันตกอันผสมผสานกับระบบอุปถัมภ์ในวัฒนธรรมในยุคจารีตเดิม

หนังสือมีเนื้อหาทั้งหมดประกอบด้วย 6 บท บทแรก *รัฐและสังคมสยามกับโลกเศรษฐกิจก่อนสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์* กล่าวถึงอิทธิพลของระบบเศรษฐกิจโลกที่ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมและทัศนคติของชนชั้นปกครองของราชสำนักสยามตั้งอยู่ชานเมืองกรุงเทพฯ กุลลดาเริ่มด้วยการกล่าวถึงบริบทของอยุธยาที่เน้นการค้าขายกับจีนเป็นสำคัญ ขณะนั้นเองระบอบปกครองของรัฐอยุธยาที่แม้จะเป็นรัฐศักดินาก็มีการปรับปรุงแก้ไขอยู่เสมอไม่หยุดนิ่งตายตัว เมื่อถึงช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่รัฐมหาอำนาจยุโรปเริ่มแสวงหาทรัพยากรและตลาดในการทำการค้าบริเวณภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ราชสำนักกรุงเทพฯ ในช่วง

ระหว่างการเดินทางผ่านจากเดิมที่มีจีนเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจมาเป็นฝั่งยุโรป การขึ้นมาของกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์พระโอรสองค์โตของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ผู้รับราชการเกี่ยวกับการดูแลการค้าสำเภาหลวง ได้ขึ้นครองราชย์ต่อพระราชบิดาผ่านการสนับสนุนจากสองพี่น้องขุนนาง (ดิศและทัต) ขุนนางชั้นผู้ใหญ่ แม้ในความเป็นจริงแล้ว พระองค์ไม่ใช่ผู้สืบราชสมบัติที่ถูกต้องตามขนบเดิม (กฎมณเฑียรบาล) เพราะพระองค์ประสูติแต่เจ้าจอม ไม่ใช่พระอัครมเหสี แต่การขึ้นครองราชย์ของพระองค์กลับเกิดขึ้นจากการที่พี่น้องขุนนางเห็นว่าพระองค์มีความสามารถและมีประสบการณ์ในเรื่องการค้าพาณิชย์ ด้วยในช่วงเวลานั้น ระบบเศรษฐกิจที่ขยายตัวขึ้นและความสัมพันธ์กับต่างชาติที่กว้างขวางขึ้นมากกว่าชนชาติเดียว การที่เดิมที่พระองค์ทรงรับราชการในเรื่องการค้าในราชสำนักได้ให้ประโยชน์ต่อกลุ่มพี่น้องขุนนางเป็นอย่างมาก ซึ่งแตกต่างจากยุคจารีตที่เน้นการควบคุมไพร่พล

ด้วยเหตุนี้ การดำเนินนโยบายของพระองค์เริ่มแรกจึงเกี่ยวกับการคลัง ภาษี อากร ผลของนโยบายและสนธิสัญญาดังกล่าวได้ส่งผลต่อความมั่งคั่งของขุนนางพี่น้องขุนนางโดยตรง ด้วยตำแหน่งเจ้าพระยาพระคลังผู้พี่และจางวางพระคลังสินค้าของตำแหน่งผู้น้อง ซึ่งต่อมาได้ส่งผลกระทบต่อขุนนางขุนนางรุ่นลูกที่ขึ้นมามีอำนาจในช่วงขึ้นครองราชย์ในสมัยรัชกาลที่ 4 จนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 ตอนต้น ขุนนางขุนนางรุ่นลูก (ช่วงและข้า) มีบทบาทอย่างมากในการสนับสนุนเจ้าฟ้ามงกุฎในการขึ้นครองราชย์ด้วยเหตุผลที่ว่าพระองค์มีความคิดเช่นเดียวกับตนเกี่ยวกับการเปิดรับอิทธิพลทางเศรษฐกิจและเทคโนโลยีต่างๆ จากตะวันตก กล่าวได้ว่าขุนนางกลุ่มนี้เองที่มีส่วนสำคัญต่อการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงที่ถูกมองว่าเป็นสนธิสัญญาที่เป็นตราบาปของประวัติศาสตร์ชาติไทยในกระแสหลักอีกด้วย แต่กุลธิดาแย้งว่าในช่วงเวลาดังกล่าว ชนชั้นปกครองสยามกลับเห็นว่า นี่คือประโยชน์ที่จะกอบโกยภาษีอากรและการค้าที่ตลาดขยายกว้างขวางมากขึ้น โดยไม่คำนึงเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขตที่จะกลายเป็นอุปสรรคทางการปกครองของพวกเขา เหตุเพราะว่าแต่เดิมคนในบังคับของอังกฤษที่อยู่กรุงเทพฯ มีจำนวนน้อยมาก แต่ในเวลาต่อมา ชาวจีนได้เข้ามาเป็นคนในบังคับของอังกฤษเป็นจำนวนมาก ซึ่งก็ได้สร้างปัญหาอย่างมากอย่างไม่ถึง

จนในที่สุด หลังจากการย้ายศูนย์กลางทางเศรษฐกิจเปลี่ยนเป็นยุโรปนั้นก็มีส่วนในการสร้างแนวคิดเรื่องความศิวิไลซ์ต่อรัชกาลที่ 4 และขุนนางขุนนางรุ่นลูกที่เริ่มมองว่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องยกเลิกระบอบไพร่ทาสเพื่อให้เกิดแรงงานเสรีในการผลิตสินค้าป้อนสู่ตลาดโลกได้ ถึงแม้ว่าการเลิกไพร่ทาสจะไม่ได้เกิดขึ้นจริงในรัชสมัยของพระองค์ก็ตาม สิ่งนี้ได้สะท้อนว่าการเลิกไพร่ทาสในสมัยรัชกาลต่อมา (ร.5) หาได้เป็นความสงสารต่อไพร่ทาสที่ถูกกดขี่

จากมูลนายไม่ แต่หากเป็นการตอบสนองต่อระบบเศรษฐกิจโลกที่ต้องการแรงงานที่เป็นอิสระ เป็นจำนวนมาก รวมถึงยังมีพยายามปล่อยไพร่ทาสจากการควบคุมของมูลนาย เพื่อไม่ให้ขุนนาง สร้างอำนาจจากกำลังพลด้วยระบบอุปถัมภ์เหมือนในยุคจารีตอีกต่อไป กระนั้นเองในความย้อนแย้งนี้ของพระองค์กลับหิยบายระบบนี้กลับมาใช้อีกในช่วงรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์จนเป็นสาเหตุในการล่มสลายของระบอบนี้ในที่สุด

ต่อมาในบทที่ 2 *ปฐมบทของการสร้างรัฐสมัยใหม่* กุลลดาได้แสดงให้เห็นถึงพลวัตการ ได้มาซึ่งอำนาจของสถาบันกษัตริย์ที่เริ่มจากการขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ในพ.ศ. 2411 ซึ่งเป็นช่วงที่ทรงพระเยาว์ อันมีเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ที่มีอำนาจในการควบคุมภาษีอากรและมีอำนาจใน แต่งตั้งตำแหน่งวังหน้าอันเป็นที่รู้กันว่าเป็นตำแหน่งที่มอบให้แก่ผู้สืบราชสันตติวงศ์ กระนั้นการ กระทำดังกล่าวของเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์สะท้อนถึงความต้องการที่จะคานอำนาจระหว่างวัง หน้ากับวังหลวงเพื่อให้อำนาจของพระองค์มีความมั่นคงและแน่ใจว่าวังหลวงจะไม่กระทำการที่ เป็นการขัดผลประโยชน์ของพระองค์ได้ แต่ความพยายามของรัชกาลที่ 5 กับกลุ่มพันธมิตรของ พระองค์อันประกอบด้วยเจ้านายและขุนนางที่เห็นพ้องกับแนวคิดปฏิรูปแบบตะวันตก ก็หาได้ ถูกบันทึกแต่อย่างใด ชำรัชกาลที่ 5 มีความพยายามจัดตั้งหน่วยงานที่ได้อิทธิพลจากตะวันตก ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างกลไกทางราชการของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กุลลดาได้ ยกตัวอย่างที่สำคัญก็คือ หอรัษฎากรพิพัฒน์ ที่เป็นหน่วยงานรับผิดชอบในเรื่องการจัดเก็บภาษี อากร เห็นได้ว่าเป็นความพยายามของกษัตริย์ที่จะจำกัดอำนาจของขุนนางในระบบเก่า อีกทั้ง ยังมีการจัดตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน อันประกอบด้วยตระกูลขุนนางเก่าซึ่งเป็นที่ไว้วาง พระราชหฤทัยในส่วนพระองค์ และหน่วยงานนี้ก็ได้รับความเห็นชอบจากเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ด้วยกุศโลบายของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าที่ทรงสัญญาเอาไว้ว่าจะดำเนินการปฏิรูป ไพร่ทาสรวมถึงโครงสร้างภาษีผ่านสภาแห่งนี้ ทำหน้าที่เป็นฝ่ายนิติบัญญัติ อีกทั้งรับผิดชอบใน งานบริหารราชการแผ่นดิน ดังนั้นเมื่อมีการจัดตั้งองค์กรที่กล่าวมา งานต่อไปที่พระองค์ต้องทำก็ คือการประกาศศึกคาบกับขุนนางตระกูลขุนนาง เพื่อแสดงให้เห็นศักยภาพของหน่วยงานใหม่ที่ เพิ่งจัดตั้งขึ้น รวมถึงเป็นเหมือนการเตือนว่าหากมีขุนนางใช้ตำแหน่งอันมิชอบเพื่อแสวงหา ผลประโยชน์ส่วนตัวก็จะถูกลงโทษได้เช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นตระกูลที่มีอิทธิพลก็ตาม ในเวลาต่อมา สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ใช้ประโยชน์จากวังหน้าในการคานอำนาจของรัชกาลที่ 5 โดยการทำให้วังหน้ารู้สึกหวาดระแวงต่อโครงการปฏิรูปของรัชกาลที่ 5 สุดท้ายจึงนำไปสู่การ แดกหักจนเกือบจะเป็นสงครามกลางเมือง วิกฤตการณ์วังหน้าครั้งนี้จบลงด้วยชัยชนะของ

รัชกาลที่ 5 ซึ่งพระองค์ทรงตัดสินใจหยุดนโยบายการปฏิรูปของพระองค์เอง ด้วยเพราะพระองค์เห็นว่าพระราชอำนาจเหนือทรัพยากรในตอนนี้อย่างพอแล้วที่จะสร้างรัฐสมัยใหม่ในรูปแบบของพระองค์ขึ้นมา

ฉะนั้น การได้มาซึ่งพระราชอำนาจอย่างเต็มรูปแบบของพระองค์จำเป็นต้องรอถึงการพิราลัยของสมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ และต่อมาก็คือการทิวคตของกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ จนในที่สุดพระองค์ก็ได้แต่งตั้งพระโอรสองค์โตของพระองค์คือ เจ้าฟ้ามหาวชิรมหิต ขึ้นเป็นองค์รัชทายาทโดยชอบธรรม ผ่านตำแหน่งสยามมกุฎราชกุมารที่อิงมาจากตำแหน่งผู้สืบราชสันตติวงศ์แบบตะวันตก

บทที่ 3 *การสร้างระบบราชการสมัยใหม่ผ่านการศึกษา* เสนอประเด็นที่น่าสนใจว่า ในการปรับเปลี่ยนจากระบบถวายตัวในยุครัฐจารีตให้เป็นระบบการศึกษาสมัยใหม่ กลายเป็นสิ่งสำคัญในระบบราชการที่เพิ่งถูกสร้างขึ้น การขึ้นมามีอำนาจของรัชกาลที่ 5 นั้น คุณวุฒิเริ่มกลายเป็นสิ่งสำคัญต่อการรับราชการของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์มากกว่าที่จะเป็นชาติกำเนิด กระนั้นการศึกษาในระยะเริ่มแรกยังไม่ได้เปิดกว้างให้กับไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ทั่วไป แต่กลับสงวนไว้ให้กับเฉพาะลูกหลานของชนชั้นสูงในสังคม ไม่ว่าจะเรียนทั่วไปที่เป็นการศึกษาระดับพื้นฐานแบบตะวันตก อย่างโรงเรียนสวนอนันต์หรือโรงเรียนสวนกุหลาบ มิพักต้องกล่าวถึงโรงเรียนข้าราชการวิชาเฉพาะทาง อันประกอบด้วยโรงเรียนมหาดเล็กซึ่งผลิตข้าราชการฝ่ายมหาดไทย โรงเรียนกฎหมายซึ่งผลิตบุคลากรทางการศาล และโรงเรียนนายร้อยทหารบกซึ่งมุ่งผลิตข้าราชการทางการทหาร โรงเรียนข้าราชการแต่ละแห่งได้รับความนิยมจากชนชั้นสูงแตกต่างกัน โรงเรียนมหาดเล็กดูเหมือนจะได้รับความนิยมมากที่สุดเพราะไม่ได้ฝ่าฝืนในเรื่องศีลธรรมแบบพุทธของชนชั้นสูง รองลงมาเป็นข้าราชการทางการศาลที่ชนชั้นสูงมองว่าเป็นเรื่องผิดศีลธรรมเพราะเป็นการทำให้ผู้อื่นได้รับโทษทัณฑ์ โรงเรียนที่ได้รับความนิยมน้อยที่สุดก็คือข้าราชการทหารที่ทั้งถูกมองว่าเป็นเรื่องของไพร่และเป็นการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ดังนั้นจึงเป็นโอกาสสำคัญสำหรับสามัญชนในระยะแรกๆ ที่สามารถเลื่อนชั้นทางสังคมได้ อย่างไรก็ตาม ในระยะหลัง ลูกหลานชนชั้นตระกูลขุนนางเก่าเองก็ไม่มีทรัพยากรบุคคลที่เพียงพอในการป้อนคนเข้าสู่หน่วยงานของรัฐ โรงเรียนเฉพาะทางเหล่านี้ได้เปิดรับชนชั้นสามัญชนเพื่อเข้ารับราชการมากขึ้น จนทำให้เกิดชนชั้นทางสังคมใหม่ที่กุลดาเรียกว่า “ชนชั้นกระฎุมพีราชการ” ซึ่งชนชั้นนี้มีต้นแบบการดำเนินชีวิตและแนวคิดแบบตะวันตกจากเหล่าเจ้าฟ้าผู้เป็นผู้บังคับบัญชาและได้รับโอกาสศึกษาในต่างประเทศ จนนำมาสู่ความกังวลของรัชกาลที่ 6 จึงได้ก่อตั้งกองเสือป่าที่มีหลักสูตรชาตินิยมทางการที่มีพระองค์เป็นศูนย์กลาง

ส่วนบทที่ 4 *ความขัดแย้งในระบบราชการ* เป็นบทที่กลุ่ลดาได้ยกประเด็นที่น่าสนใจก็คือ ระบบอุปถัมภ์ภายใต้สถาบันต่างๆ ของแควตวงราชการโดยมีเจ้านายในราชสำนักตั้งแต่ช่วงรัชกาลที่ 5 จนถึงรัชกาลที่ 6 ที่รับตำแหน่งสูงสุดในหน่วยงาน ซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์ตั้งแต่เป็นครูผู้สอนศิษย์ในรั้วโรงเรียนราชการที่มีชาติกำเนิดเป็นเจ้าฟ้าพระโอรสของกษัตริย์ พร้อมทั้งได้รับการศึกษาจากบรรดาสถาบันการศึกษาชั้นนำในยุโรป จนถึงการเป็นผู้บังคับบัญชา เมื่อศิษย์จบการศึกษาและแปลงสถานะกลายเป็นผู้ใต้บังคับบัญชาที่ได้สร้างความผูกพันต่อกัน ด้วยเพราะเจ้านายผู้ทรงบารมีเหล่านี้มีคุณสมบัติทั้งด้านชาติกำเนิดที่สูงส่งและยังมีการศึกษาเฉพาะทางที่ทันสมัย ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชาก็ยังมีความใกล้ชิดมากกว่าเมื่อเทียบกับความใกล้ชิดกับกษัตริย์อีกด้วย ฉะนั้นด้วยลักษณะความสัมพันธ์ดังกล่าว จึงทำให้ข้าราชการมีใจออกห่างจากกษัตริย์ที่ไม่ได้มีความใกล้ชิดกับเหมือนสมัยการถวายตัวมหาดเล็กเข้าวังในครั้งรัฐจาริต ดังเช่น กรณีพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ในโรงเรียนกฎหมาย ที่มีลูกศิษย์เอนติบัณฑิตรุ่นแรกซึ่งมีความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ บรรดาลูกศิษย์นี้ได้ทำทนายอำนาจเหนือกฎหมายทั้งปวงของรัชกาลที่ 5 ในคดีพิพวาระกา โดยพวกเขาลาออกจากตำแหน่งระดับสูงในางานตุลาการเพราะไม่พอใจการแทรกแซงของรัชกาลที่ 5 ส่วนอีกกรณีก็คือพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมหลวงชุมพรเขตอุดมศักดิ์ ในโรงเรียนนายเรือ กรณีนี้ทำให้รัชกาลที่ 6 ทรงหวาดหวั่นพระราชหฤทัยจนต้องโยกย้ายกรมหลวงชุมพร (ซึ่งเป็นพระเชษฐา) และให้ออกจากตำแหน่งราชการระดับสูง ด้วยรัชกาลที่ 6 เห็นว่าความศรัทธาระหว่างอาจารย์กับลูกศิษย์ในหน่วยงานมีมากเกินไป อีกทั้งยังมีการเคลื่อนไหวกรณีของ กบฏ ร.ศ.130 ในช่วงต้นรัชกาลที่ 6 ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ากลุ่มทหารหนุ่มกลุ่มนี้มีความผูกพันอย่างมากกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ หากว่าคนกลุ่มนี้ทำสำเร็จพระองค์ก็จะได้รับการเสนอชื่อให้เป็นพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ต่อไป ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ดังที่กล่าวไปนี้ไม่ต่างอะไรกับการช่องสมกำลังพลของขุนนางในรัฐจาริต (ในรูปแบบใหม่) ที่ถูกสร้างขึ้นหลังจากการขึ้นสู่อำนาจอย่างเบ็ดเสร็จของสถาบันกษัตริย์ผ่านการปฏิรูประบบราชการ

ในบทที่ 5 *การปกป้องระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์* กลุ่ลดาใช้ช่วงการขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าฯ จนถึงการสวรรคตของพระองค์เป็นขอบเขตในการศึกษาผ่านพระราชโบายการสร้างชาตินิยมแบบทางการที่เรียกว่า “กองเสือป่า” อันเป็นกองกำลังกึ่งทหารจากอาสาสมัครข้าราชการพลเรือน มีเป้าหมายเพื่อสร้างสำนึกความเป็นชาติที่ความภักดีรวมศูนย์อยู่ที่องค์กษัตริย์ ชาตินิยมรูปแบบนี้ได้ยึดติดกับเรื่องเขตแดนหรือสำนึกทางชาติพันธุ์ แต่เป็นสถาบันกษัตริย์เสียมากกว่า อีกทั้งกองเสือป่ายังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง

กษัตริย์กับกลุ่มข้าราชการกระฎุมพีเพื่อแก้ไขปัญหาจากระบบอุปถัมภ์รูปแบบใหม่ที่สร้างความกังวลใจต่อพระราชอำนาจของกษัตริย์ด้วย กุลลดาสรูว่าด้วยเหตุที่พระปรีชาสามารถในการสร้างฐานอำนาจกับขุนนางชั้นผู้ใหญ่และกลุ่มข้าราชการกระฎุมพีของพระองค์มิได้เทียบเท่ากับพระราชบิดา จึงจำเป็นที่จะต้องเอาแนวคิดเรื่องชาติที่พระองค์ได้ศึกษาจากตะวันตกมาใช้รับรองความชอบธรรมในราชบัลลังก์ รวมถึงปกป้องความเป็นองค์อธิปัตย์ของพระองค์ที่มีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ท่ามกลางเหตุการณ์ปฏิวัติโค่นราชวงศ์ชิงในจีน กระนั้นผลลัพธ์ที่ได้กลับแตกต่างกันออกไป นั่นคือ ข้าราชการฝั่งทหารบกกลับเริ่มมีความรู้สึกห่างเหินกับพระองค์มากขึ้นทุกที เนื่องด้วยการศึกษาสมัยใหม่ ประกอบกับการที่เสื่อป่าจำเป็นจะต้องเป็นข้าราชการพลเรือนเท่านั้น ส่งผลให้ทหารเริ่มรู้สึกว่าพระองค์เลือกปฏิบัติ และทำให้เริ่มเกิดการรวมกลุ่มของเหล่ากบฏทหารบกชั้นสัญญาบัตรตั้งแต่ช่วงต้นรัชกาล แม้การก่อการครั้งนี้จะไม่สำเร็จเพราะถูกจับได้เสียก่อน แต่อย่างน้อยก็ถือได้ว่าเป็นสัญญาณเตือนให้เห็นถึงการล่มสลายของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่เริ่มใกล้เข้ามาทุกที ดังที่เห็นเป็นประจักษ์ในเหตุการณ์กบฏฉงมย 2475

บทที่ 6 *กบฏ ร.ศ. 130: การทำทลายครั้งแรกต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์* เป็นปัจจัยบทรที่ทำให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่มีนัยสำคัญตั้งแต่การก่อร่างสร้างรัฐและสถาปนาอำนาจนำของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า จนถึง การล่มสลายที่กษัตริย์กลายเป็นผู้ที่อยู่ภายใต้กฎหมายในเวลาต่อมา นั่นก็คือการเกิดขึ้นของกลุ่มคนที่ต้องการโค่นล้มระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อันประกอบด้วยชนชั้นข้าราชการกระฎุมพีซึ่งเป็นทหารบกชั้นสัญญาบัตรเสียเป็นส่วนใหญ่ กุลลดาได้หยิบยกแนวคิดและเหตุผลของผู้ก่อการบางคนมาใช้ศึกษาเพื่อทำความเข้าใจบริบทแวดล้อมของยุคนั้นได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นการขาดฐานสนับสนุนจากเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ของรัชกาลที่ 6 และความบาดหมางระหว่างรัชกาลที่ 6 กับกองทัพเมื่อครั้งก่อนการขึ้นครองราชย์ที่เกิดขึ้นจากการทะเลาะวิวาทระหว่างทหารรักษาพระองค์กับกองทัพบก ซึ่งลงเอยด้วยการเสียดินทหารบกกลุ่มนั้น รวมถึงปัญหาพระคลังมหาสมบัติและพระคลังข้างที่ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 และฟางเส้นสุดท้ายก็คือการที่รัชกาลที่ 6 กลับให้ความสนพระราชหฤทัยกับกองทัพกึ่งทหารที่ทรงสร้างขึ้นเพื่อสร้างเครือข่ายอุปถัมภ์ในวงราชการพลเรือน ไม่เพียงแค่นั้นยังมีการจัดซื้ออาวุธยุทโธปกรณ์จำนวนมากในการฝึกกำลังเหล่านี้อีกด้วย ผู้ก่อการกลุ่มนี้จึงมีความคิดที่เป็นอริกับระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่สร้างพวกเขาขึ้นมาโดยสิ้นเชิง นั่นก็คือ พวกเขาคิดว่าชาติไม่ได้ผูกอยู่ที่กษัตริย์อีกต่อไปถ้าหากกษัตริย์ยังเอาแต่แสวงหาความสุขใส่ตนและไม่สามารถบำบัดทุกข์บำรุงราษฎรได้ ทำยที่สุดแม้คนกลุ่มนี้จะถูกจับได้ก็ต้องติดคุกและได้รับ

พระราชทานอภัยโทษต่อมา เหตุการณ์ดังกล่าวได้ทำให้สถาบันกษัตริย์พยายามจะปรับตัวเข้าหาข้าราชการทหารมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตาม ก็มีอาจหยุดยั้งสายธารแห่งการปฏิวัติในท้ายที่สุดได้ สิ่งที่ได้กล่าวมาข้างต้นก็ได้ลบล้างความเชื่อของนักวิชาการประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมที่บอกว่าการปฏิวัติ 2475 ของคณะราษฎรว่าเป็นการ “ชิงสุกก่อนห่าม” อันที่จริงแล้ว กลับเป็นปัญหาเรื้อรังที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่ยุคการปฏิรูปสมัยใหม่โดยรัชกาลที่ 5 และก็ไม่ได้รับการแก้ไขปัญหาโดยกษัตริย์ในยุคต่อมา จนเป็นเหตุให้กลุ่มข้าราชการกระฎุมพี (คณะราษฎร) ที่ได้รับอิทธิพลแนวคิดชาตินิยมแบบที่ต้องการสร้างสำนึกของคนในรัฐให้รู้สึกเป็นพวกเดียวกันเพื่อก่อการปฏิวัติ อันนำมาซึ่งการปกครองประชาธิปไตยที่มีกษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญในที่สุด

โดยสรุปแล้วกุลดาได้เสนอว่าตั้งแต่การก่อตั้งระบอบรัฐธรรมนูญสภาราชวงศ์ของรัชกาลที่ 5 จนถึงจุดอวสานของระบอบนี้เกิดจากภายในตัวระบอบราชการเอง อย่างกรณีการศึกษาแบบสมัยใหม่ที่เน้นหลักชาติวุฒิมากกว่าคุณวุฒิในการรับราชการตำแหน่งระดับสูงหรือกล่าวได้ว่าในการรับราชการชาติกำเนิดสำคัญกว่าความสามารถของปัจเจกบุคคลนั่นเอง รวมกระแสเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงจากรัฐใกล้เคียงโดยเฉพาะการปฏิวัติซินไฮ่ที่จีน ในเรื่อง การศึกษานั้นกุลดาสะท้อนให้เห็นถึงความย้อนแย้งที่การศึกษาแบบใหม่ได้สร้างชนชั้นใหม่ที่เรียกว่า “ชนชั้นกระฎุมพีข้าราชการ” ซึ่งยังอยู่ภายใต้ระบบชาติวุฒิ อันทำให้พวกเขาไม่อาจไต่เต้าไปถึงตำแหน่งผู้บังคับบัญชาที่สงวนไว้ให้เจ้านายและขุนนางระดับสูง ในช่วงแรกของระบบการศึกษานี้รัชกาลที่ 5 มีความพยายามอย่างมากในการสร้างความผูกพันกับราชการรุ่นใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับนักเรียนมหาดไทย ที่ทรงมีปฏิสัมพันธ์ด้วยตลอดเมื่อทรงออกอาราชากร แต่ในรัชกาลถัดมาความสัมพันธ์ระหว่างกษัตริย์กับราชการระบบใหม่เริ่มถดถอยห่างมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะข้าราชการทหารที่ไม่มีความไว้วางใจจากกรณีความขัดแย้งระหว่างมหาดเล็กรักษาพระองค์กับวีรบุรุษปราบกบฏของกลุ่มข้าราชการทหารครั้งดำรงตำแหน่งเป็น “สยามกุฎราชกุมาร” บวกกับการสร้างกองกำลังกึ่งทหารอย่าง กองกำลังเสือป่า ที่ตั้งขึ้นเพื่อปลูกฝังแนวคิดชาตินิยมที่มีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำ กองกำลังดังกล่าวสร้างกฎเกณฑ์ในช่วงแรกก็คัดคนของกองทัพอย่างเห็นได้ชัด ความทันสมัยของหน่วยงานเสือป่านี้ รวมถึงการเป็นพี่ป๊ะของเจ้านายและขุนนางชนชั้นสูงกับกษัตริย์โดยตรง จึงเป็นที่แสวงหาความเจริญก้าวหน้าของข้าราชการกลุ่มต่างๆ โดยปริยาย อย่างไรก็ตาม เหลือมล้ำเหล่านี้เองมีจุดเริ่มต้นมาจากการศึกษาสมัยใหม่ที่เน้นสร้างบุคลากรของรัฐ ที่จำกัดศาสตร์วิชาที่อาจเป็นภัยต่อระบอบรวมศูนย์ของสถาบันกษัตริย์ มากกว่าการสร้างระบบการศึกษาอุดมศึกษาที่สร้างขึ้นเพื่อหาความรู้ทฤษฎีใหม่ๆ และการเปิดโอกาสให้ไพร่ฟ้าประชาชนได้รับการศึกษาระดับสูง เพื่อตอบสนองต่อระบอบ

เศรษฐกิจแบบทุนนิยมที่ส่งเสริมเรื่องสิทธิของปัจเจกบุคคลเป็นสำคัญ ในประเด็นนี้ ผู้วิจารณ์ต้องการเสริมว่าสิ่งเหล่านี้คือความขัดแย้งกับระบอบรัฐธรรมนูญใหม่ที่ควรจะเป็น รัฐสมัยใหม่จำเป็นต้องมีการแบ่งแยกอำนาจไปยังฝ่ายนิติบัญญัติ บริหาร ตุลาการ และสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานของราษฎรโดยรัฐธรรมนูญ ไม่ใช่จะเป็นไปเพื่อพระราชประสงค์ของกษัตริย์เท่านั้น อย่างระบอบสมบูรณาสิทธิราชย์ที่เป็นอยู่ ความย้อนแย้งดังกล่าวจึงกลายเป็นปัจจัยแห่งความเสื่อมสลายของระบบ แม้จะสังเกตได้ว่าในยุคเริ่มแรกของการสร้างรัฐสมัยใหม่ กษัตริย์มีความพยายามอย่างยิ่งที่จะนำระบบอุปถัมภ์ออกจากแวดวงราชการที่ขุนนางมีอำนาจกระจัดกระจาย แต่ในเวลาต่อมากลับกลายเป็นว่ากษัตริย์ได้นำเอารูปแบบนี้มาใช้มากยิ่งขึ้นกว่าสมัยจารีตเสียอีก ระบบอุปถัมภ์แบบใหม่เช่นนี้สร้างประโยชน์อย่างมากในสร้างพระราชอำนาจเหนือระบอบราชการสมัยใหม่ในระยะแรก ฉะนั้นจึงสังเกตได้ว่าการกระทำดังกล่าวไม่ได้เป็นความมุ่งมั่นตั้งใจที่จะสร้างสยามให้เป็นรัฐสมัยใหม่เพื่อความสุขของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ในทางตรงกันข้ามกษัตริย์กลับใช้ประเด็นนี้สร้างความชอบธรรมเพื่อทำให้กลุ่มเจ้านายและขุนนางที่มีความคิดฝักใฝ่ความทันสมัยแบบตะวันตกเห็นด้วยกับนโยบายการปฏิรูปของพระองค์ที่เคลือบด้วยเป้าหมายในการรวบรวมอำนาจมาที่พระองค์เอง อันจะเห็นอย่างเป็นรูปธรรมได้จากเรื่องความขัดแย้งภายในระหว่างรัชกาลที่ 5 กับขุนนางที่สนับสนุนพระองค์มาตั้งแต่แรก ที่ขุนนางมีข้อกังขากับความไม่เด็ดขาดในการปฏิรูปรัฐให้ทันสมัย อย่างไรก็ตามในระยะเวลาหลังต่อมาเมื่อกลุ่มเจ้าฟ้าผู้ทรงบารมีจากชาติกำเนิดและความรู้แบบตะวันตกขึ้นมาเป็นผู้บังคับบัญชาในระบอบราชการแล้ว ระบบอุปถัมภ์ที่กษัตริย์ทรงอำนาจได้ถูกทำลายด้วยระบบอุปถัมภ์อีกแบบหนึ่งที่ถือนายมากกว่าเจ้า จนเป็นบ่อเกิดสำคัญในการโค่นล้มระบอบอำนาจรวมศูนย์ที่กษัตริย์เสียเอง

ดังที่ผู้เขียนได้สรุปเนื้อหาสำคัญจำนวนหนึ่งในข้างต้นแล้ว วิวัฒนาการระบอบสมบูรณาสิทธิราชย์ของประเทศไทยที่กุลลดาเสนอได้ทำให้ผู้ได้อ่านเข้าใจเรื่องราวเกี่ยวกับการกำเนิดขึ้นของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ช่วงรัชกาลที่ 5 ที่อธิบายไปเกินกว่าการสถาปนารัฐเพื่อปกป้องแผ่นดินสยามจากการล่าอาณานิคมโดยรัฐยุโรปตะวันตก กุลลดาอธิบายการเกิดรัฐสมัยใหม่ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านความเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจโลก การอธิบายเช่นนี้อยู่ นอกเหนือทฤษฎีการเกิดรัฐสมัยใหม่ในยุโรปโดยนักวิชาการสาขาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่ใช้สนธิสัญญาสันติภาพเวสฟาเลียเป็นเกณฑ์ในการอธิบายการเกิดรัฐสมัยใหม่ นอกจากนี้ งานของกุลลดาทำให้เราเข้าใจด้วยว่า จุดจบของระบอบอำนาจรวมศูนย์กษัตริย์นี้ก็หาได้เกิดขึ้น เพราะความกระหายอำนาจของกลุ่มข้าราชการระดมพี แต่ก็เกิดจากโครงสร้างบริหารภายในรัฐที่ไม่ได้ใช้หลักการนิติรัฐ นิติธรรมอีกด้วย จะเห็นได้ว่ากุลลดาได้พยายามอธิบายให้เห็นถึง

พลวัตการเปลี่ยนแปลงทางความคิดของชนชั้นปกครองในราชสำนักกรุงเทพฯ อันมาจากอิทธิพลการพัฒนาของโครงสร้างระบบทุนนิยมและจบลงด้วยการสร้างรัฐสมัยใหม่ที่มีความอ่อนแอในตัวเอง ผ่านการตีแผ่ให้เห็นถึงปัญหาของระบบการศึกษาในขณะนั้น ผู้วิจารณ์มองว่างานวิชาการดังกล่าวนี้เป็นการศึกษาที่มีขอบเขตจำกัดเกินไป ด้วยเป็นการเน้นศึกษาโดยอิงกับราชธานี ผ่านมุมมองของชนชั้นสูงในราชสำนักกรุงเทพฯ นโยบายที่จำกัดอยู่แค่ในเขตกรุงเทพฯ รวมถึงการอ้างอิงหลักฐานที่ส่วนใหญ่เป็นเอกสารทางราชการและเอกสารจดหมาย ก็ล้วนแล้วจำกัดวงอยู่ในชนชั้นสูงและชนชั้นกระฎุมพี ซึ่งเป็นมุมมองของคนในตัวเมืองศูนย์กลางอำนาจ ถ้าหากจะต้องการศึกษาระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้วนั้นก็ควรจะต้องศึกษามุมมองของอดีตหัวเมืองที่ถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐนี้ด้วย ไม่ว่าจะเป็นการชี้ให้เห็นว่าราชสำนักกรุงเทพฯ มีการสร้างกลไกทางราชการอย่างไรที่มีผลต่อการปกครองท้องถิ่นที่เป็นมณฑลเทศาภิบาลซึ่งมักถูกหยิบยกมาในวิทยานิพนธ์ของนักเรียนประวัติศาสตร์ ส่วนมากแล้วล้วนใช้หลักฐานจากเอกสารทางราชการและตีความหลักฐานนั้นในทัศนะประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบราชาชาตินิยมที่บิดบังปัจจัยอื่นที่ส่งเสริมให้เกิดรัฐรวมศูนย์ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องตัวอย่างเช่น เศรษฐกิจ วัฒนธรรม และการดำรงชีวิตของสามัญชนทั่วไปจากท้องถิ่นที่อาจจะช่วยส่งเสริมการเกิดขึ้นรัฐสมัยใหม่ของเจ้ากรุงเทพฯ ได้ หรือแม้กระทั่งคนจีนโพ้นทะเลที่อยู่เบื้องหลังการสนับสนุนเงินทุนกับให้เจ้ากรุงเทพฯ ตั้งแต่สมัยยุคจารีตจนถึงสิ้นสุดยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์

อย่างไรก็ดี หนังสือเล่มนี้ก็ถือเป็นผลงานวิชาหนึ่งที่ควรค่าต่อยอดในการศึกษาหาความรู้ ด้วยเป็นงานประวัติศาสตร์นิพนธ์กระแสหนึ่งที่คอยคานอำนาจกับประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมต่อไป หนังสือ *ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์: วิวัฒนาการรัฐไทย* ของกุลลดา เกษบุญชู มีดี เล่มนี้ถือเป็นการทะลวงหิ้งลัทธิบูชาเสด็จพ่อ ร.5 ที่อย่างน้อยที่สุดข้อเสนอภายในหนังสือจะทำให้ผู้ที่มักอ้างความชอบธรรมจากสถาบันกษัตริย์สมัยอดีตมาใช้ในการโจมตีกลั่นแกล้งคนอื่นทางการเมืองหรือใช้ความรุนแรงจะฉุกคิดขึ้นได้บ้างว่ากษัตริย์ก็เป็นมนุษย์คนหนึ่งเช่นกัน